

JÖN TÜRKLÜK
VE
KEMALİZM KISKACINDA
İTTİHADÇILIK

İsmail Küçükkılınç

ÖTÜKEN

İSMAIL KÜÇÜKKILINÇ; 1971 senesinde Osmaniye'nin Kadirli ilçesinde dünyaya geldi. 1990'da Kadirli İHL'den,1994'te de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı sene, aynı üniversitenin Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladı. Bir hukuk fakültesinde dil ve bilim birincisi olarak Anayasa Hukuku asistanlığını kazanmasına rağmen mezun olduğu lisenin İHL olduğunun yetkililerce öğrenilmesi üzerine gadre uğradı ve ilk sene tüm dersleri vermesine rağmen yüksek lisans eğitimine ara verdi. 2009'da aftan istifade ile tezini verdi. Bu tez, 2011 senesinde Cedit Neşriyat tarafından II. Meşrutiyet'in İlanında Halk Unsuru unvanıyla basıldı. Çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayınlandı, bazı kitaplara katkı sundu. Kısa adı "Darbeleri Araştırma Komisyonu" olan T.B.M.M. Araştırma Komisyonu'nda uzman olarak görev aldı.

Evli ve iki çocuk babası olup halen serbest avukatlık yapmaktadır.

*Muhterem Annem Hacer Küçükkılınç,
Kıymetli Eşim Şehnaz,
ve Sevgili Oğullarım
Erdem ve Halil Kerem'e...*

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Giriş.....	15
1. Kavram Kargaşası ve Kafa Karışıklığı: Jön Türklük ve İttihadçılık Aynı ve Birbirinin Devamı Yapılar mıdır?	19
2. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Eseri ve Bir Makedonya Hareketi Olarak İttihadçılık.....	28
3. İttihadçılık ve Komitacılık	39
4. İttihadçılık ve Meşrutiyet'in İlanı.....	53
5. İttihadçılık ve 31 Mart Vak'ası.....	57
6. Heterojen Bir Koalisyon Olarak İttihadçılık	78
7. İTC, Devlet İçinde Devlet miydi?	90
8. İttihadçılık ve Masonluk-Siyonizm.....	94
9. İttihadçılar Alman ve İngiliz Yanlısı mıydı?	117
10. Makedonya'dan Anadolu'ya İttihadçılık: Balkan Harbi ya da Hezimetten Milletin Kurtuluşuna.....	126
11. İttihadçılık ve Darbe Geleneği.....	146
11.1. Halaskar Zabitan Grubunun Müdahalesi ve İttihadçı	146
Kabinenin Düşmesi.....	146
11.2. Halaskar Zabitan'ın Muhtırası ve Meclisin Feshi	147
11.3. Darbeye Karşı Darbe: İttihadçıların 23 Ocak 1913 Babıâli Baskını	151
11.4. İttihadçılık ve Teşkilat-ı Mahsusa	156
12. İttihadçılık ve Birinci Dünya Harbi	162
13. İttihadçılık ve Ermeni Meselesi	178
13.1. İztırar Hali Açısından Ermeni Tehciri.....	178
13.2. Ermeni Tehciri, Müslümanlık, Etnik Unsurlar Ve Türk Milleti!.....	184
13.3.Sol Liberaller ve Ermeni Meselesi.....	196
14. İttihadçılık ve İktisadî Bağımsızlık ya da Kara Kemal	205
15. İttihadçılık, Mustafa Kemal ve Kemalizm	221
15.1. Mustafa Kemal ve İttihadçılık	221
15.2. Mustafa Kemal ve Komitacılık	226
15.2.1 Talat Paşa'ya Darbe Teşebbüsü	227
15.2.2. Sadrazam Tefik Paşa'nın Kaçırılması Teşebbüsü	231
15.2.3. Elazığ Valisi Ali Galip'in Öldürülmesi Kararı	232
15.2.4. İttihadçı, Teşkilat-ı Mahsusacı, Komitacı, Enver Paşacı Büyük Bir Kahramanın, Deli Halid'in Talihsizliği	234
15.2.5. KahyaYahya ve Ali Şükrü Bey Suikastleri: İki Katil Olarak İsmail Hakkı Tekçe ve Topal Osman.....	247
15.2.5.1. Kâhya Yahya Suikastı ve Trabzon Meselesi.....	248

15.2.5.2. İttihadçı Ali Şükrü Bey'in İttihadçı Topal Osman Tarafından Öldürtülmesi.....	257
15.2.6. Mustafa Kemal'in Çerkez Ethem'e Dâhiliye Vekili Nazım Bey'i İstifa Ettirmesi.....	266
15.2.7. Kazım Karabekir'e Suikast Teşebbüsü ve İstiklal Harbimizin Esasları Kitabının Yakılması.....	269
15.2.8. "Pis İşler"de İslamcı ve İttihadçı Bir Millî Mücadele Paşası: Nureddin Paşa.....	273
15.2.9. I. Meclis'te Gizli Bir Komite: Selamet-i Umumiye Komitesi	278
16. İttihadçılık, Mustafa Kemal ve Milli Mücadele.....	281
17. Mustafa Kemal ve İttihadçıların da İçinde Bulunduğu Muhalefetin Tasfiyesi	315
18. Kemalizm İttihadçılığın Devamı mıdır?	331
KAYNAKÇA	339

ÖNSÖZ

Tarihteki bazı cemiyet, şahıs, hareket ve hadiselerin tarihte kalmama, tesirlerini bugün ve yarında da hissettirme gibi bir özellikleri vardır. Bugünkü tesirlerinden hareket edersek, İttihad ve Terakki Cemiyeti (İTC) ve İttihadçıların gelecek asırlarda da gündemimizi işgal edeceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü üzerinde yaşadığımız vatan topraklarını, hatta Türk Milleti'nin bekasını onlara borçluyuz. Bu gerçeğin her türlü önyargıya ve bilgi kirliliğine rağmen geç de olsa tespit ve teslim edilmeye başlanması tesirin ivmesinin gün geçtikçe daha da artacağına bir işaret olmalıdır. Bugüne kadar hem de mutlak bir hakikatmış gibi koskoca bir imparatorluğu batırdığı kabul edilen bir cemiyet, hareket ve onun liderleri hakkında müspet şeyler, üstelik onların memleketin ve milletin kurtarıcıları olduğunu söylemek, elbette çok kolay değil. İnancımız odur ki, bu kitap baştan sona okunduğunda bu tespitimizin bir mübalağa olmadığı anlaşılacaktır.

Muhafazakâr-mütedeyyin, hatta İslamcı muhit ve camiaya mensup olanlar nazarında İTC ve İttihadçılık, sadece II. Abdülhamid'e ve Osmanlı Devleti'ne değil, aynı zamanda bu milletin değerlerine, inançlarına muhalif, hatta düşman bir örgüt ve şahıslar topluluğudur. Aynı zamanda bir İmam-Hatip Lisesi mezunu olan bu satırların yazarı, mektep ve muhitinin tesiriyle yıllar yılı İttihadçıları Mason, Siyonist uşağı, İslam düşmanı kefereler olarak gördü. Hele de II. Abdülhamid'in vefat yıldönümlerinde onu tahttan indiren bu "zalim kefereler" hakkında lisanımızda mevcut ne kadar menfi sıfat varsa hiçbirini kullanmaktan da imtina etmezdi. Onlar şeksiz-şüphesiz *hain-i din ü devlet* idiler. Koskoca bir imparatorluğu stratejik dehasıyla ayakta tutan bir padişah ve onu Yahudi, Siyonist ve Mason düşmanların yardımıyla tahttan indiren Selanikli çapulcular güruhu imajı maalesef hiçbir sağlam ve ciddî kaynağa ve malumata istinat etmeden kabullendiğimiz ve asla sorgulamadığımız bir imajdı. Sadece bizler değil, hocalarımızın, büyüklerimizin çoğu da Mehmed

Akif, Elmalılı Hamdi Yazır, Hüseyin Kazım Kadri, Said Halim Paşa, Fatin Hoca gibi İslamcılarının birer İttihadçı olduğunu ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesini istediklerini bilmezlerdi.

İttihadçılar, darbe yapıp meşru Başbakan Menderes'i asan 27 Mayısçıların da temellendiği subay-sivil unsurlardan müteşekkil darbeci komitacı bir grup, İTC ise bu ülkenin değerleriyle problemlili CHP'nin selefi olan bir siyasî parti ve örgüttü. Yani hem darbecilerin hem de CHP'nin temeli İTC ve İttihadçılardı. Oysa sonradan öğrendik ki, muhafazakâr ve mütedeyyin camianın kendisine yakın bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) kurucularının hemen hepsi hem de tahlifli İttihadçı, bahusus büyük kumandan ve kahraman Kazım Karabekir İTC'nin Manastır Şubesi'nin kurucusu, Rauf Orbay 31 Mart Vak'ası sebebiyle kurulan ve onlarca sarıklı ve sakallıya idam hükmü veren Divan-ı Harb-i Örfilerin azasıymış; Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) lideri Fethi Bey İTC'nin Umumî Kâtibi imiş; DP'nin kurucu genel başkanı Celal Bayar "tehlakeli" bir komitacı İttihadçıymış.

Din düşmanı, Siyonist uşağı, Mason, darbeci ve komitacı, imparatorluğu batırmak için Abdülhamid'i tahttan indiren, bununla yetinmeyip Almanya'nın kuyruğu olarak devleti I. Dünya Harbi'ne sokarak milyonlarca vatan evladının hayatını kaybetmesine, milyonlarca kilometre kare vatan toprağının kaybedilmesine, üstelik Anadolu'nun dahi işgaline sebebiyet veren uğursuz, hayırsız, zalim ve hainler olarak tavsif ve itham edilen bu şahıslar, gerçekten böyle miydiler? Maslahat gereği isimlerini zikretmekten imtina ettiğimiz mütedeyyin yazarlar doğru mu yazıyorlardı? Balkan Harbi'nde işbaşında İttihadçı kabinenin olduğunu lanetler okuyarak iddia eden büyük mütefekkir ve yazarlar, aynı anda İttihadçıları 23 Ocak 1913'te Bab-ı İlahî Baskını'nı, yani darbe yapmakla ve büyük bir devlet adamını katletmekle itham ederken çelişkiye düştüklerini fark etmiyorlar mıydı, yoksa kötü niyetli miydiler? Bu satırların yazarı onları alkışlarken, elbette nasıl oluyor da İttihadçılar, İttihadçı bir kabineye darbe yapıyorlar, diye düşünemezdi. Bir grubun bir hükûmete darbe yapması için kendilerinin hükûmette olmaması gerektiği basit bir mantık kuralı da olsa bunu o anlarda anlayacak ferasetten de mahrummuşuz demek ki. İnsan galiba okuduğu kadar düşünebiliyor. O

sıralar okuduklarımız farklı düşünmeye ve mukayeseye kifayet etmiyordu.

İTC ve İttihadçı algısı sadece tarihi, Rumeli'yi ve muhacirleri değil, pek çok şeyi anlamamıza mani oldu. İTC ve İttihadçı alerjisi yüzünden tarihin en netameli ama bugüne birebir mesajlar veren bir bölümüne alakasız kaldık. Muazzam, devasa bir tecrübeyi iskaladık.

İTC'nin toplumun her kesimini bünyesinde barındıran bir koalisyon olduğunu, bu koalisyonda farklı, zıt unsurların bir arada bulunduğunu, İttihadçılığın tasfiyesinin bir anlamda bir koalisyon kültürünün de tasfiyesi olduğunu pek dikkate alamadık.

Meşrutiyet'in ilanının bir anayasa, hak, hukuk, hürriyet meselesi değil, "Makedonya'nın kurtuluşu" bağlamında millet ve memleketin bekası meselesi olduğunu kabullenemedik.

Biz, zannedilenin aksine üç kıtada hüküm sürmüyormuşuz. Bir toprağa hükmen sahip olmakla fiilen sahip olmak arasında inanılmaz bir fark olduğunu önemsemedik. Bu yüzden milyonlarca kilometre kare toprağı kaybetmekten bahsettik. Hükmen sahip olduğumuz topraklardaki insanların Osmanlı'ya olan muhabbet ve merbutiyetleri bu hakikati değiştirmemektedir.

II. Abdülhamid devrinde hiç toprak kaybedilmediği, Yahudilere Filistin'de bir metre kare toprak satılmadığı da doğru değilmiş. Bilakis büyük ve kudretli bir padişah olduğu muhakkak olan II. Abdülhamid, çok sayıda Müslüman'ın ve etnik Türk'ün yaşadığı Doğu Rumeli Vilayeti'ni Bulgar Prenslığı ilhak ettiğinde aslında şartlar lehinde ve o esnada Rusya'nın da desteğini alma ihtimali mevcutken bu oldu-bittiye sesini bile çıkaramamıştır. Ama İttihadçılar, hatalarını tamir ve telafi maksadıyla dahi olsa hem de bin bir zahmetle Trablusgarb'a gidebilmişlerdir.

I. Dünya Harbi'ne girmenin, sadece yakın dönemin değil, belki de tüm Osmanlı tarihinin en mühim birkaç kararından biri olduğunu, bu savaşa girmekle, girmedığımız takdirde kaybı kuvvetle muhtemel Anadolu topraklarını kurtardığımızı bir türlü anlayamadık. I. Dünya Harbi'nin hayat bahşeden neticesini kaybettiğimiz asker sayısının çokluğu, "toprak" yüzölçümünün büyüklüğü edebiyatına ve Sarıkamış gibi talihsiz bir faciaya kurban ettik. Oysa tarihimizin en utanç verici hezimetlerinden olan Balkan Harbi'ndeki kayıplarımız daha dikkat çekiciydi.

Bunları görebilmek, tespit edebilmek için okumak, farklı okumalar yapmak, bilhassa da meselelere, hadiselere önyargısız yaklaşmak gerekiyordu.

Maddî bilgi eksikliği ya da yokluğunun yol açtığı önyargı, yıkılması çok zor bir duvardır. İnsan, yaşamının bir parçası haline gelen ve inanç, kanaat, hatta bizatihi “bilgi” şeklinde tezahür eden bu önyargıyı yıkmakta çok hasis ve yavaş davranıyor. Kendi tecrübem, İttihadçılıkla alakalı bakış açımın değişme serüveni, bu iddia somut bir delildir. Ancak belli bir noktadan sonra doğru bilgiler hadiselere farklı pencerelerden bakabilme esnekliğini kazandırıyor insana. Tek bir bakış açısının ve aynı çizgideki kaynakların hadiseleri izahta yeterli olamayabileceğinin, bilhassa da *üstadların* da hatalı olabileceklerinin, hatadan münezze ve masun hiç kimsenin bulunmayacağına kabulü aslında sadece tarihle değil, insanın tüm hayata bakışıyla da alakalı bir husustur. Bu kitap böyle bir serüvenin de hikâyesidir aslında.

Çalışmamızda bilinmeyen, ortaya yeni çıkarılmış hiçbir belge ve bilgiye istinat etmiş değiliz. Herkesin az veya çok vakıf olduğu bu bilgi ve belgeler kendi tecrübemiz ışığında ele alınmıştır. Çok sayıda alıntıya müracaat ettik. Sebebi, bazı netameli hadiselerin vukuunu ve mahiyetini bizatihi şahitlerine ispat, en azından istinat ettirme kaygısıdır. Derdimiz kimseyi itham değildir. Yanlış anlaşılma tehlikesine karşı pek çok anekdottan sarf-ı nazar ettik; hakkında keskin tavır alışların olduğu bazı kaynaklara çok kıymetli anekdotlar ihtiva etmesine rağmen müracaat etmedik.

Müellifi kim olursa olsun böyle bir eserin zarureti muhakkaktı. Naçizane bu minvalde bir gayretimiz vardı ancak eserin aciliyeti hususunda beni ikna eden Ötügen Neşriyat Editörü sevgili kardeşim Kadir Yılmaz olmuştur. Kendisine teşekkürü bir borç bilirim. Kitaptaki fahiş galat, hata, sehiv, zuhul, her ne ise hepsi bana aittir; iyiniyetli olmak kaydıyla en sert ve acımasız tenkide dahi açık olduğumuzu ve teşekkürü de bir borç bildiğimizi beyan ederiz.

Gayret bizden, tevfik Cenab-ı Hakk'tan.

GİRİŞ

İttihadçılık-Kemalizm münasebeti hakkında sağlıklı bir tespit ve izahta bulunabilmek için doğru bir İttihadçılık tarifine ihtiyaç vardır. İttihadçılık-Kemalizm ilişkisi daha ziyade ya Kemalist çizgide karar kılmış İttihadçılar ya da İzmir Suikastı vesilesiyle tasfiye edilen İttihadçılar bağlamında ele alınmaktadır. Bu bakış açılarına göre de Kemalizmin İttihadçılığın devamı veya ondan farklı bir zihniyet/yapı olduğu söylenmektedir. Bunun dışında İttihadçılık ve Kemalizmde müşterek olan noktalardan ya da Millî Mücadele'nin organizasyonu ve kadro yapısından yola çıkılarak da çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Son yıllarda bilhassa Millî Mücadele'de baskın olan İttihadçı kadro temel alınarak bu ilişkinin mahiyeti izaha çalışılmakta, her iki yapı arasında bir süreklilik olduğu vurgulanmaktadır. Bu ilişki henüz sağlıklı ve net bir şekilde ortaya konulamamıştır ve bunun en mühim ameli de İttihadçılığın vasıf ve mahiyetinin yeteri kadar açığa kavuşturulmamış olmasıdır.

İttihadçılık, geçmişten bugüne, zannedilenin fevkinde etki eden ama kavram kargaşasının ve kafa karışıklığının da en fazla görüldüğü bir konu olarak hâlâ dikkat çekiyor. Akademik çevrelerde bile sıklıkla Jön Türklükle karıştırılmakta, ideolojik olarak da Kemalizm ve Abdülhamidcilik ile karşılaştırılarak tarif edilmeye ya da ne olduğu/olmadığı anlatılmaya çalışılmaktadır. Son yıllarda da eylemlilik ve darbe teşebbüsleri temel alınarak Ergenekon yapılanmasıyla aydınleştirilmektedir ki, bu da bambaşka bir garabetir.

Kemalist camiada İttihadçılık, vatani kurtaran Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmaya çalışan, zaten hatalarıyla koskoca bir imparatorluğu yıkıma sürükleyen, komitacı isimlerin hâkim olduğu bir

yapı ve zihniyettir. Sağ-milliyetçi-muhafazakâr camiada ise esas itibariyle İttihadçı algısı Abdülhamid merkezlidir. Yaygın bir kanaate, hatta inanca göre; Abdülhamid mübarek, muazzez ve muhterem bir zattır; Filistin’de Yahudilere bir karış toprak vermemiştir; bunu unutmayan Yahudiler-Siyonistler ve onların güdümündeki Masonlar da İttihadçılar kanalıyla evvela Meşrutiyet’i ilan ettirmişler, sonra da Halife Padişahı tahttan indirtmişlerdir. İttihadçılar da çoğu Mason olan hain ya da aldatılmış zavallılardır. Aynı camiadaki diğer yaygın bir görüş de şudur: Abdülhamid’in ustalıklı dış politikasıyla başa çıkamayan ve koskoca cihan imparatorluğunu çökertemeyen büyük devletler, bhusus İngiltere ve Almanya, bu emellerine vasıl olmak için surda bir gedik açmış, İttihadçıları kandırılmış ve padişahı hal’ ettirmiştir; böylelikle de imparatorluğu yıkmak için en büyük engelden kurtulmuşlardır. Maceraperest İttihadçılar da Almanlara “kuyruk” olarak koskoca imparatorluğu felakete sürüklemişlerdir. Liberal çevrelerdeki İttihadçılık algısı da, Kemalist ve Abdülhamidci çevrelerdeki gibi menfidir; ancak menfiliğin tezahürü, dozajı yüksek bir entelektüellik kisvesindedir. İttihadçılık, Meşrutiyet’in ilanından kısa bir süre sonra başta gayrimüslimleri, tüm gayr-ı Türk etnik unsurları dışlayan, Türkçü, totaliter, komitacı bir yapıdır ve bu hususiyetlerini Kemalizm’e miras bırakmıştır. Son zamanlardaki liberal bakış açısına göre İttihadçılık neredeyse Ermeni Tehciri ve soykırım iddiası ile eş anlamlı bir manayı içermektedir.

İttihadçılık her üç bakış açısına göre de objektif kıstaslarla değil, önyargılarla ele alınmakta ve sağlıklı bir tarif ve tahlil mümkün olamamaktadır. Sol ve liberal çevrelerde ideolojik önyargı, muhafazakâr-İslâmî çevrelerde de bilgi eksikliği ve hissî yaklaşım baskın ve önplandadır.

Ne hazindir, Türkiye’de, yetersiz ve bilgisiz bazı isimlerin yerli-yersiz konuşmaktan, yazmaktan çekinmediği konuların başında İttihadçılık geliyor. İttihadçılık bilgilerinin derecesi İttihadçılık sövgüleriyle ölçülen ve sövgüleri oranında mütehasşılıkları takdir gören, “*İşbaşındaki İttihadçı kabinenin Balkan Harbi’ne girmesiyle*” gibi ancak ortaokul çocuklarından sadır olabilecek hataları yapan, “*Talat-Enver-Cemal*” tekerlemesinden başka bilgileri olmayan bu zevatın dikkate alınması gerçekten manidardır. Adeta imanî bir vecdle İttihadçılara hakaret eden, bu minvalde yazdığı kitapları akıllara zıyan

bir baskı adedine ulaşan ve maalesef bugün dahi mütedeyyin-muhafazakâr camianın müracaat kaynağı olan Mustafa Müftüoğlu'nun ilmî objektiflikten uzak ve hemen hepsinde bolca maddî hata bulunan eserlerinin birinde şu rahatlıkta cümleler kurabilmektedir: “*Enver Bey (Paşa), evinde yatıp kalktığı Selanik Merkez Kumandanı olan eniştesi Nazım Bey'i, bir İttihadçı fedâinin tabancasının önüne itip öldürttükten sonra...*”¹ Mustafa Müftüoğlu'nun, “*Resneli Niyazi Bey'in bizzat kaleme alıp, meşrutiyetin ilanından sonra neşrelediği hatıratına göre*” ifadesini kullanırken tahkir ederek “*Resneli Hürriyet Geyiği*” diye nahoş lakap taktığı Resneli Niyazi'nin aynı zamanda edebiyat numunesi addedilmesi seza olan bu hatıratı bizzat kaleme alamayacak kadar bozuk bir Türkçeye sahip olduğunu bilmemesi mazur görülse de, Nazım Bey'in sadece yaralandığını bilmemesi halimizin-ahvalimizin resmidir. Ancak şu satırları herhalde ibretliktir: “*Romanya muhacirlerinden Killili Ahmet oğlu Mason Enver idi, Edirne'nin Çepleceli Köyü'nden Selanik'te posta memurluğu yapan Mason Talat ve sonradan bir İngiliz casusu olduğu meydana çıkan ve böylece de hayatı ve defteri dürülen Mason Miralay Sâdik idi.*”² Bu satırlardaki sefalet, elbette bahsi hak etmiyor ama itiraf etmek gerekirse, elinizdeki kitabın yazarı fakir bile bu şahsı okuyarak İttihadçılara küfrediyordu.

Enver Paşa'nın Mason olmadığını söylemek bile züldür, ama bu çalışmanın ilerleyen satırlarında görüleceği üzere, Miralay Sadık Mason olmak bir yana sırf Masonluğa olan düşmanlığından dolayı bir ara İTC'yi bile parçalayacaktı. Nispeten ciddî bir emek mahsulü olan akademik bir çalışmadaki inanılmaz bir savrukluk örneği olarak şu ifadelerse ziyadesiyle ibretamizdir: “[*Dr. Nazım*] *Bu arada Talat Bey'le gizlice irtibat kurdu. Zira Selanik'teki hareketin başında Sabatayist olduğu söylenen posta memuru Mehmet Talat Bey bulunuyordu.*”³ Talat Bey'in Sabatayist olduğunu kim, nerede, ne zaman söylemiş; bu söylenti hangi kaynaklarda yer almıştır, diye merak edip dipnot ve kaynak ararasanız beyhude bir çabaya girersiniz, çünkü bu akademik kaynakta bu minvalde değil bir belge, en ufak bir bilgi emaresi dahi mevcut değildir. Hakeza yazar bir sonraki sayfada da “*Sela-*

¹ Mustafa Müftüoğlu, *Yüz Küçük Adam*, İstanbul: Adak Yayınları, 1976, s. 255.

² Müftüoğlu, *Yüz Küçük Adam*, s. 263.

³ Ahmet Eyicil, *İttihad ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey*, Ankara: Gün Yayıncılık, 2004, s. 67.

nik'teki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kuran üyelerin çoğunu Sabatayist ve Yahudiler oluşturunuyordu” diyerek ciddî emek mahsülü çalışmasına hiç de ciddî olmayan bilgiler derc ediyor.

Damad Ferid Paşa hükümetinde harbiye nazırlığı yapan, Kuva-yı İnzibatiye Başkumandanı olduğu için 150'liklere dâhil edilen, ilginç bir hayat hikâyesine sahip, entelektüel bir aileye mensup, Konya valisi Ali Kemalî Paşa'nın oğlu ve sefir Galip Kemalî'nin ağabeyi olan Süleyman Şefik Paşa'nın hatıratında yer alan Talat Paşa'nın etnik kökeninin Yahudi olduğu ithamı da, şayet bir sürç-i lisan ya da hatırat Latin harflerine çevrilirken vuku bulmuş bir mürettip hatası değilse açık bir hezeyan ya da iftiradır. Talat Paşa hakkında onu tahkir için “Çingene” denilmiştir, ancak Sabatayist'ten öte Yahudi denilmesi olsa olsa onmaz bir kin ve husumetin ya da psikiyatrik bir illetin tezahürü olabilir.⁴ Bu bağlamda, Cevat Rifat Atilhan'ın bile Talat Paşa'yı Yahudilik veya Sabatayistlikle ithama iltifat etmediğini gözden kaçırmamız gerekiyor.⁵

⁴ Süleyman Şefik Paşa, *Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vak'ası*, İstanbul: Arma Yayınları, 2004, s. 182.

⁵ Atilhan da kimi eserlerinde Enver Paşa'nın mason olduğu ve Siyonizm davası uğrunda çalıştığı iddiasında bulunabilmektedir. “*Enver Paşa birader Basra'dan Bosna Hersek'e kadar bir imparatorluğu yıkıp İstanbul'dan kaçarken söylediği şu acı itiraf hepinize bir düstur olsun: 'Bizi beynelmilel Masonluk istismar etti. Elimdir, Fakat...Biz...Siyonizm için çalışmışız'; 'Enver Paşa, Talat, Sait Halim Paşa, Selanikli Cavit Bey, Doktor Bahaeddin Şakir Bey Mason biraderi ve merkezi umumî azaları oldukları....'*” Cevat Rifat Atilhan, *Türk Oğlu Düşmanını Tanı!*, İstanbul: Aykurt Neşriyat, 1962, s.45, 49. Atilhan'ın Enver Paşa'ya mason demesi nihayetinde kendisinin haksız bir isnad ve ithamıdır, ancak Enver Paşa'nın “*Siyonizm için çalışmışız*” itirafında bulunduğunu iddia etmesi ise bir bühnan ve iftiradır.

1. Kavram Kargaşası ve Kafa Karışıklığı: Jön Türklük ve İttihadçılık Aynı ve Birbirinin Devamı Yapılar mıdır?

Literatürde başta kavram düzeyinde Jön Türklük ve İttihadçılık tefrikine pek tesadüf edilmemektedir. Bilhassa yabancı literatürde her iki yapı için de genellikle “Young Turks” ve “Jeune Turc” tabiri kullanılmaktadır. Jön Türklük, İttihadçılığı da kapsar bir kavram-sallaştırmayla izaha çalışılmaktadır. Bu kavram kargaşası, Askerî Tıbbiye’de kurulan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti’nin önce İttihad ve Terakki Cemiyeti, sonra da Jön Türklerin ikiye ayrılmasıyla Ahmed Rıza grubunun Terakki ve İttihad Cemiyeti adını almasından kaynaklanmaktadır. Jön Türklük ve İttihadçılık benzer ve birbirinin devamı olan değil, farklı kalkış noktaları bulunan ve etkilemenin/etkilenmenin esasa müessir olmadığı iki farklı yapıdır.

Jön Türklük, İstanbul’da yüksek mektep talebeleri ve bürokratlar arasında doğmuş ve bunların bir kısmının yurtdışına kaçmasıyla genişlemiş, Abdülhamid muhalifliğinin beslediği, Paris, Cenevre ve Mısır gibi yerlerde ve basın aracılığıyla faaliyette bulunan bir fikir-aydın hareketidir.¹ Bu yapıya mensup insanlar, esasen somut

¹ Jön Türklükle ilgili temel bazı kaynak ve araştırmalar için bkz. Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895–1908*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992; Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi*, Haz. Bülent Demirbaş, İstanbul: Arba, 1991; Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Tan Matbaası, 1945; Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1959; İbrahim Temo, *İbrahim Temo’nun İttihad ve Terakki Anıları*, 2. Baskı, İstanbul: Arba Yayınları, 2000; M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Yayınları, 1981; M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889–1902)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1986. Nezahet Nurettin Ege, *Prens Sabahaddin (Hayatı ve İlmî Müdafaları)*, İstanbul: Fakülteler Matbaası,

bir tehlike endişeleri olmayan, genel ve soyut bir “devlet çöküyor” edebiyatı yapan; Meşrutiyet, Kanun-i Esasi gibi talepleri oldukça fantastik, reel karşılığı olmayan, sosyal tabanı bulunmayan, fikirleri bakımından da genel olarak pozitivist-seküler-batıcı önceliklere sahip bir “aydın” topluluğu görünümündedirler.

Az sayıdaki İslamî hassasiyet sahipleri, Jön Türklük hareketinin belirleyicileri değil, kendilerine zaman zaman duyulan ihtiyaç sebebiyle hareketin yan unsurudurlar.² Hatta muhafazakâr-mütedeyyin kimliğiyle bilinen Mizancı Murad’ın çok kısa bir süre de olsa Jön Türk liderliği yapmış olması da bu bağlamda bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü Jön Türklerin faaliyete başladıkları ve kuruluş senesi kabul edilen 1889’dan Meşrutiyet’in ilan tarihi olan 1908’e kadar Mizancı Murad’ın toplam faaliyet süresi 2 seneden azdır. Kasım 1895’te yurtdışına kaçan Mizancı Murad, Ağustos 1897’de Osmanlı temsilcisi Ahmed Celaleddin Paşa ile anlaşmış, muhalefete son vermeyi ve yurda dönmeyi kabul etmiştir. Jön Türklerin büyük çoğunluğu nazarında Mizancı Murad hain değilse bile döneke ve işbirlikçi olarak tesmiye edilmiştir.

Jön Türklüğün kuruluş merkezi olan İstanbul, bu harekete “ko-runaklı bir liman” olamadığından, hareket burada gelişme ve genişleme imkânı bulamamış; kısa sürede bastırılmış, ele geçen üyeleri tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Örgüt üyelerinin çoğu yurtdışına kaçmış veya yurtdışında toplanmış ancak memleket dışında faaliyet gösteren bir muhalefet hareketi niteliğini değiştirecek önemde bir açılım ve yurtiçi bağlantısı sağlayamamıştır. Kümelendikleri Batı ülkelerinin “özgürlükçü” vasıflarına çok fazla güvenip devletlerarası münasebetlerin millî menfaatlere istinat ettiği gerçeğini göz ardı etmişler, bu ülkeler tarafından faaliyetlerine son verildiğinde veya ülkeden çıkarıldıklarında da hayal kırıklığına uğramışlardır.

1977; E. E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Çev. Nuran Ülken, İstanbul: Sander Yayınları, 1972. Taha Toros, *Ali Münif Bey’in Hatıraları*, İstanbul: İsis, 1996; Arif Cemil, *Bahaeddin Şakir Bey’in Biraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, Haz. Erdal Aydoğan-İsmail Eyiüpoğlu, Ankara: Alternatif Yayınları, 2004.

² “Balkanlar’daki mahalli komitelerin Ahmed Rıza Bey’in dinsizliğinden şikâyet ettikleri bir sırada Hoca Kadri’nin yazılarının Meşveret’te çıkması bu dergiye muhtaç olduğu dinî prestijini cilâsını sağlıyordu.” Mardin, a.g.e., s. 194. Bu hususta daha ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Küçükkalınç, *II. Meşrutiyetin İlanında Halk Unsuru*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2011.

Yurt içinde kalanlar da haberleşme ve Jön Türk yayınlarını ülkeye sokmak için yabancı ülke postahanelerine güvenmişler, ancak bu postahaneler çoğu zaman “yasak yayınları” ve mektupları Osmanlı yetkililerine haber vermişlerdir. Sayıca hayli mahdut olan yurt içindeki Jön Türkler, İngiltere ve sair büyük devlet elçiliklerini başları sıkıştıklarında iltica edecekleri bir melce ve hamî addetmişler, ancak gayrimüslim olmayanların böyle bir imtiyaza sahip olmadığını gördüklerinde de “özgürlük” mefhumunun hangi manayı tazammun ettiğini (içerdiğini) “somut” olarak öğrenmişlerdir. Jön Türk dönemi İTC’nin Bağdat Şubesi üyelerinden Dr. Hikmet Süreyya, Paris’e yazdığı bir mektupta İngiliz postanesinin Jön Türklere gelen mektup ve evrakları mahallî hükümete teslimde tereddüt etmediğini, kaldı ki gaddar İngilizlerin zamanında da sefarethanelerinde iltica etmişken, kendisini Ermeni olmadığı için arka kapıdan defetkilerini söylemektedir.³

Jön Türklük yerel ve bölgesel bir hareket değildir; mensupları ülkenin tümünün aynı ve benzer bir tehdit ve tehlikeyle karşı karşıya kaldığını iddia eden, “*muhayyel çöküş edebiyatı*”nı tek bir isim üzerinden, Abdülhamid üzerinden inşa eden, birkaç istisna haricinde hissedilir, somut ve anbean yaşanan hiçbir tehdit ve tehlikeye işaret etmeyen, uzun süredir yurtdışında buldukları ve bir kısmı bohem hayatıyla özdeşleştiği için memleketin ve vatandaşların önceliklerini ve hissiyatını -gerek bilgisizlikten gerekse de aydın tavrından dolayı- kavrayamayan, önemsemeyen, kavrayıp önemsememiş görüldüğünde de dinen araç olarak istifade etmeye çalışan ama tam da bu sebeplerle asla ve kat’a başarılı olamayan bir harekettir. Bilhassa Cumhuriyet devrinde de dine muhalif tavırlarıyla öne çıkan Abdullah Cevdet⁴ ve Tunalı

³ Arif Cemil, *Bahaeddin Şakir Bey’in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, s. 75-76.

⁴ Abdullah Cevdet’in İslam’ı bir araç olarak nasıl kullandığına dair pek çok misalin bulunduğu bir çalışma için bkz. M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1981. Bu çalışmanın bilhassa “Bir Toplumsal İlerleme ve Siyasal Muhalefet Aracı Olarak İslam Dini” bölümünde ilginç örnekler bulunmaktadır. Gariptir, İttihadçıların nefret ettikleri, aşağıladıkları Abdullah Cevdet’i Şerif Hüseyin, Osmanlı’ya isyanının sebepleri arasında zikretmiştir: “İttihatçılar bu kadarını da kağı görmeyerek Saltanat-ı Seniye-i Osmaniye ile umum ehl-i İslam arasında sebep-i rabita-i yegâne olan ‘Kitabullah’ ve ‘Sünnet-i Seniyye’yi ihlâl tasaddi edüb ‘Saltanat-ı Seniyye’ payitahtında Sadr-iâzam ve Şeyhülislâm ve umum ulema ve vüzera ve âyânı muvacehesinde intişar eden ‘İçtihad’ gaze-

Hilmi'de⁵ görülen ve Jön Türk gazete ve beyannamelerinin vazgeçemediği İslam'ı bir araç olarak kullanma taktiği, daha ziyade Abdülhamid'in "kâfir" ve "mürted", ona itaat etmenin de "küfür" olduğu temasını merkeze almaktadır. Hatta bu propaganda kimi zaman salt bir etnik unsuru gözeterek yapılmaktadır. Abdülhamid'e dinî saiklerle sıkı sıkıya bağlı olan Arnavutlara hitaben kaleme alınan ve dağıtılan bir beyannameye onların dinî hissiyatını etkilemeye yönelik ilginç vurgular ve ifadeler mevcuttur:

*"Sultan Hamid'e itaat etmek küfürdür. Zira Mısır'ın, Hind'in en büyük uleması bu hain Padişah'ın hal'ine fetva verdiler. Kur'anları, ayetleri camilerde, medreselerde okunmayan, hadis-i şerifleri sildiren, İslam'ın mülküne düşmanları sokan, milleti hain mürtedler [dinden çıkmışlar] elinde bırakan bir Padişah'a itaat caiz değildir, dediler. Gelecek Padişahımız Sultan Reşat Efendi Hazretleridir. ... Cenab-ı Hakk, Kur'an-ı Kerim'de hükümetleri, milletin akıllılarıyla meşveret ederek idare etmek lazım gelir diye emir buyurduğu halde Sultan Hamid, Allah'ın emrine karşı gelerek milletin akıllılarını istemedi, sözlerini dinlemedi. Etrafına topladığı bir sürü mürtedlerle cümlemizi mahvetmeğe çalışıyor. Hakkımızı yiyor. Nerede namusulu müderrisler, hocalar, âlimler varsa hepsini nefyetti [sürgüne gönderdi]. ... Bütün İslamiyeti, bütün Osmanlıları kurtaracak ve Avrupalıların müdahalesini vatanımızdan çıkaracak yalnız bir çare vardır ki, o da Millet Meclisi'ni istemektir."*⁶

Jön Türklük ve İttihadçılığın birbirine karıştırılmasının en önemli sebepleri, isimlendirmenin anlaşılmasını ile Dr. Bahaed-

tesî, *Siyer-i Nebeviyeyi eşnâ tâbirlerle tahkirden çekinmediği gibi...*. Mehmed Selahattin Bey, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Maksud-ı Teessüs ve Suret-i Teşekkülü ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin Sebeb-i Felâket ve İnkısâmı (Bildiklerim-Muhelif Hatıralar)*, Haz. Ali Birinci-Cüneyd Okay, Ankara: Vadi Yayınları, 2006, s. 100; Hanoğlu, a.g.e., s. 332. Biraz sadeleştirilmiş bir metin için bkz. Nâci Kâşif Kıcman, *Medine Müdafası*, İstanbul: Sebil Yayınevi, 1994, s. 47. Bilhassa Dozy'nin *Tarih-i İslamiyet* kitabının tercümesi sebebiyle başta Mehmed Akif olmak birçok isim Abdullah Cevdet'e hayli sert tenkidler tevcih etmiş, süreç içinde *İçtihad* da sık sık kapatılmıştır.

⁵ Tunalı Hilmi, Abdülhamid'in kâfir ve dinsiz olduğunu en fazla dile getiren Jön Türklere dendir. Tunalı Hilmi için bkz. Sabri Ateş, *Tunalı Hilmi Bey Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Aydın*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

⁶ Arif Cemil, *Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, s. 155-156.

din Şakir, Dr. Nazım ve Mithat Şükrü (Bleda) gibi şahısların Jön Türklükten ayrı ve bağımsız bir yapı olan İttihadçılığa geçmeleri olsa gerektir.⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1889'da İttihad-ı Osmanî Cemiyeti ismiyle kurulmuş, bilahare İTC ismini almış, yurtdışı Jön Türk hareketinin ikiye ayrılmasıyla da İTC, Ahmet Rıza ve ekibinin hareketinin ismi olmuştur; ancak iki kelimenin yer değişikliğiyle: İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) artık Terakki ve İttihat Cemiyeti (TİC) olmuştur. Dikkati calıp olan husus Sabahaddin Bey liderliğindeki “Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsî” grubunun iyice ayrışarak gerek İTC gerekse de TİC isimlendirmesine hiç iltifat etmemesidir.

Talat Bey ve arkadaşlarının kurduğu cemiyet ise Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'dir (OHC).⁸ 1907'de Jön Türklüğün Ahmed Rıza kolunun temsil ettiği TİC ile birleşilerek cemiyet isminin -tarihî önemi ve ağırlığından dolayı- TİC olmasında karar kılınmış; Paris grubunun üyelerinin çoğu İttihadçı olmuş, az bir kısmı da Jön Türk olarak kalmıştır.⁹ Meşrutiyet'in ilanından sonra TİC, tekrar İTC ismini

⁷ Ankara İstiklal Mahkemesi'nde İttihadçı yargılamasında Mithat Şükrü Bleda'nın sorgusunun başlangıcı ilginçtir:

“Mahkeme reisi: İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ne vakit ve intisap ettiniz?

Mithat Şükrü: Yenisine mi, eskisine mi?

Mahkeme reisi: İttihat ve Terakki'ye.

Mithat Şükrü: 308 ve 309'da [1892-1893]. *Bendeniz mektepte iken bir cemiyet kurulmuştu. Sonra İttihat ve Terakki'ye inkılâp etti.* Osman Selim Kocahanoğlu, *Atatürk'e Kurulan Pusu-İzmir Suikasti'nin Perde Arkası*, İstanbul: Temel Yayınları, 2003, s. 396. Mithat Şükrü Bleda'nın bizzat kendi ifadesi bile kavram kargaşalığının o dönemde de mevcut olduğuna delildir.

⁸ OHC'nin kuruluşuyla ilgili bilgi veren bazı kaynaklar için bkz. Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Haz. Faruk Özerergin, 5. baskı, İstanbul: Emre Yayınları; 2000. Halil (Kut) Paşa, *Halil Paşa İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e: Bitmeyen Savaş-Kütülamare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları*, Haz. M. Taylan Sorgun, İstanbul: 7 Gün Yayınları; 1972. Enver Paşa, *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908*, Haz. Halil Erdoğan Cengiz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991; Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1979; Kazım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957.

⁹ Yahya Kemal'in kronoloji hatasını dikkate almazsak “1908'de Selânik'de teşekkül eden İttihâd ü Terakkî Cemiyeti, Paris hizbini harîmine davet etti.” ifadesi gerçeğin bizatihi kendisidir. Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebî Portreler*, İstanbul: Baha Matbaası, 1968, s. 119.

almıştır. Kavram kargaşasının bam teli bu noktadır. Madem, Ahmed Rıza ve grubu; tarihi, mücadelesi, müktesebatıyla Jön Türklüğü maruf Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Selanik merkezli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmesini sağlamışlar, cemiyetin ismini Selanik merkezli harekete armağan etmişler, o halde onlar, Selanik-Manastır merkezli ve subay ağırlıklı hareketi de etkilemiş, yönlendirmiş, kendi ağırlıklarını kabul ettirmişlerdir; böylelikle Jön Türklük, bilahare Selanik-Manastır merkezli hareketin liderleri ve telakkileri etrafında şekillenen ve Meşrutiyet'in ilanından sonra tamamen İttihadçılık ismiyle anılan bu yapının da temelidir, kökenidir yargısına varılmıştır.

Oysa bu yargı, doğru bir değerlendirme, doğru bir okuma şeklinin neticesi değildir. Her ne kadar Paris'teki Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin lideri Ahmed Rıza ve cemiyetin mühim şahsiyetleri Dr. Nazım ve Dr. Bahaeddin Şakir, Selanik merkezli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti mensuplarıyla muhabereleşmiş, yardımlaşmışsa da bunlar Jön Türklük hareketinden bağımsız olarak kurulmuş ve gelişmiş olan OHC'ye eklenmişlerdir. Ahmed Rıza ve grubunun, OHC'ye katkıları, OHC hareketinin temel dinamikleri, seyri ve liderleri üzerinde hiçbir belirleyiciliğe sahip olamamıştır. Bilhassa Dr. Nazım'ın Meşrutiyet'in ilanına yakın günlerdeki katkısı, mühim bir katkıdır ama artık o, Makedonya merkezli yeni bir yapının mensubudur. Ne Dr. Nazım'ın, ne de Dr. Bahaeddin Şakir'in katkısı, hedefe doğru kilitlenen, kararlı bir cemiyeti, bu katkılar olmadığında başarısız kılacak ağırlıkta ve ehemmiyette değildir, çünkü Osmanlı Hürriyeti Cemiyeti'ni ve üyelerini harekete geçiren dinamikler farklıdır ve bölgeseldir.

Kaldı ki, uzun süredir Paris'te kalan ve ancak mektuplaşmalarla Makedonya'daki, o da bazı faaliyetlerden haberdar olan iki ismin; uzun süredir bölgede olan, örgütlenen, belli bir noktaya gelen yeni hareketin mensuplarına harekete ivme katacak katkıda bulunması muhal değilse bile pek de mümkün gözükmemektedir. Dr. Bahaeddin Şakir'in Makedonya'daki harekette var olan fedailik fikrini ve fedailerini sistemleştirdiği ve organize ettiği iddiası da bu kabildendir. Zaten OHC'nin kuruluş sebeplerinden ve en mühim faaliyetlerinden biri de aşağıda izah edileceği üzere komitacılıktır. OHC, örgütlenme modeli olarak esasen Bulgar komitacıları örnek almış, komitacılık faaliyetiyle varlığını kabul ettirmiştir. Dr. Bahaeddin Şakir, Paris'te bulunduğu ilk

senelerde Makedonya'daki subayların ne yaptığından çoğu kez habersizken, bilahare her biri namılı İttihadçı olarak bilinecek subaylar ya üniformalarıyla resmî/görevli ya da komitacı kisvesiyle çoğu zaman üstlerinin dahi bilgileri olmaksızın Makedonyalı komitacıları takip ediyor ve ibret alınacak bir şekilde cezalandırıyorlardı.

Toparlanacak olursa; Jön Türklük, gerek 1889'da Askerî Tıbbiye'de kurulan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'ni, gerekse de bu cemiyetten yola çıkılarak Paris'te kurulan/isim değiştirerek İttihad ve Terakki Cemiyeti olan örgütü kapsar görünse de, 1906 senesinde Selanik'te Talat Bey'in öncülüğünde kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni ifadede yetersiz kalır. Jön Türklerin Paris'te gerçekleştirdiği 1902 kongresinden sonra cemiyet ikiye bölünmüş, çoğunluğu Damad Mahmud Paşa ve onun ölümüyle de oğlu Prens Sabahaddin'in liderliğinde önce *Osmanlı Hürriyetperverân Cemiyeti*, sonra da *Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkezîyet* adı altında örgütlenmiştir. Azınlığı oluşturan grubun mensupları ise Ahmed Rıza Bey öncülüğünde ve cemiyetin ilk iki kelimesinin yer değiştirmesiyle *Terakki ve İttihad Cemiyeti* ismi altında yola devam etmişlerdir. Yani Prens Sabahaddin Bey liderliğinde yola devam eden Jön Türklerin kahir ekseriyeti esas itibariyle "İttihad ve Terakki Cemiyeti" ismini 1902'den sonra kullanmamışlardır. En azından kendilerini bu isimle ifade etmemeye çalışmışlardır. Prens Sabahaddin ekibi çoğunluk olmasına rağmen türdeş değildir. İçinde ciddî bir gayrimüslim ayrılıkçı unsur bile barındırmaktadır. Ancak Ahmed Rıza liderliğindeki ekip sayıca daha az olmasına rağmen daha türdeştir ve esas itibariyle Türklerden ve Türkleşmiş ya da Türklükle problemi bulunmayan unsurlardan müteşekkildir. Bu ekip içinde Dr. Nazım Bey ve Dr. Bahaeddin Şakir Bey öne çıkmıştır.

Selanik'te Talat Bey öncülüğünde kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile merkezi Paris olan Terakki ve İttihad Cemiyeti'nin 1907 senesinde birleşme kararı almasından sonra Paris dış merkez, Selanik de iç merkez olmuştur. Ancak Selanik'in iç merkez olmasına rağmen her açıdan bağımsızlığını koruduğu genel bir kabuldür. Bu birleşme ile Selanik merkezli OHC, Terakki ve İttihad ismini almıştır. Ancak bunun sebebi Paris merkezli TİC'in gücü değil, sahip olduğu ismin geniş bir çevrede tanınıyor olmasıdır. Cemiyet bu ismi almış olmasına rağmen bütün güç ve yetki esas itibariyle Talat Bey

ve arkadaşlarındadır. Aslında bunun da çok fazla anlamı yoktur; cemiyetin gücünün zirveye ulaştığı 1908 ortalarında cemiyete mühürünü vuranlar, OHC olarak Selanik'te kurulan örgütün Manastır Şubesi'ne mensup olan ve uzun müddettir çete çarpışmalarında yer alan zabitlerdir. Açıkça ifade etmek gerekirse, bu zabitler, eğer Paris merkezli Terakki ve İttihad Cemiyeti'yle birleşmemiş olsalardı bile 1908 İhtilali'ni, bu cemiyetten ve isminden ayrı, müstakil bir cemiyet olarak Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adı altında gerçekleştirecek güçtelerdi. Jön Türklerin mühim şahsiyetlerinden ve bir dönemki reislerinden Mizancı Murad da aynı şeyi söylemektedir:

“Temmuz inkılâbını fiilen vücuda getiren Cemiyet-i İttihadiye, defaatle izah olunduğu üzere, dâhil ve hariçte vaktiyle bizim husule getirdiğimiz, namına çalıştığımız Cemiyetin aynı değildir. Bulgaristan hududundaki asker içinde kuvvet bulmuş, yeni kutup ve mesleğe göre tadil-i hareket etmiş bir cemiyet-i cedidedir. Hudud başında küçük müfrezeler bulunur. Küçük zabitlerin kumandasında olur.”¹⁰

Genel yaygın görüşte Makedonya hareketinin her ne kadar farklı olduğu dile getirilmekteyse de, öyle veya böyle, bir şekilde onlarla Jön Türklük arasında bir bağ kurulmaktadır.¹¹ Şu hususun bilhassa altı çizilmelidir ki; 1906 yılında Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulduğu anda Jön Türklük farklı bir gelenek ve akım, İttihadçılık farklı bir yapı ve telakkidir. Her ne kadar 1889'ta kurulan cemiyetin kurucuları dâhil birçok kişiye cemiyetin Paris'te aldığı İttihad ve Terakki Cemiyeti adından dolayı İttihadçı denilmekteyse de, yukarıda izah edildiği üzere, gerek 1902'den sonra İTC adını herkesin kullanmaması, gerek Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti potasında eriyen herkesi İttihadçılıktan başka ifade edecek bir kavramın bulunmaması, gerekse de 1908 İhtilali'nden sonra Jön Türklük-İttihadçılık ayrışmasında İttihadçılığı esas itibariyle

¹⁰ Mizancı Murad, *Tatlı Emeller Acı Hakikatler*, İstanbul: Matbaa-i Amedî, 1330, s. 71.

¹¹ Bu makalede belirtilen görüşlere yakın bir değerlendirme için bkz. Suavi Aydın, “İki İttihat-Terakki: İki Ayrı Zihniyet, İki Ayrı Siyaset”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce (Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi)*, Cilt 1, Mehmet Ö. Alkan (ed), İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

1906'da Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kuran ekibin temsil etmesi tarafımızdan ileri sürülen bu tezi kuvvetlendirmektedir.¹²

Yukarıda kısaca temas edilen kıymetli bir görüşe göre Selanik'te 1906'da kurulan ve 1907 birleşmesiyle *Terakki ve İttihad Cemiyeti* adını alan *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'ne mensup subaylara el atan, ihtilal için onları kazanan TİC'nin Paris merkezli dış şubesinin önemli ismi Dr. Bahaeddin Şakir'dir. Tarafımızda hâsıl olan kanaate göre; *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*, Paris merkezli *Terakki ve İttihad Cemiyeti* ile birleşip onun adını almasa ve Dr. Bahaeddin Şakir diye bir isim hayatta olmasaydı bile Selanik merkezli *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* subaylara zaten el atmıştı. Kaldı ki bu cemiyet, yani OHC, kuruluşunu bizzat bölgedeki subayların zorladığı bir cemiyetti. Şöyle de söylenebilir: Makedonya'nın özel şartları bölgeye has bir cemiyetin varlığını zorunlu kılmıştı. Dr. Nazım ve Dr. Bahaeddin Şakir'in hizmetlerinin önemi ile olgunun farklılığının telifinden şu netice çıkar: Bu iki isim, zaten daha önceden sahip oldukları telakki gereği Selanik merkezli OHC cemiyeti ile aynı frekanstaydı. Bu iki ismin öncülüğünü yaptığı Paris TİC, her ne kadar birleşmeyle Selanik merkezli OHC'ye ismini vermişse de, aslında varlık âleminde kaybolmuştu.

Jön Türklük ve İttihadçılık ayrımı şu bakımdan da hayatî bir öneme sahiptir: Batıcı, seküler, pozitivist telakki ve yönelişler Jön Türklerde daha baskındır. Oysa bu kabil insanları barındırsa da İttihadçılık daha yerli, kültürel olarak daha muhafazakâr ve dine yakın bir görüntü vermektedir. Bu bakımdan Kemalizm, bir koalisyon olan ve her şeyiyle İslam'a istinat etmese bile ona saygıda kusur etmeyen İttihadçılığın değil, daha Batıcı, laik, pozitivist Jön Türklüğün mirasçısıdır. Jön Türk İslamcılığı diye bir kavram yoktur ama İttihadçı İslamcılığı varlığı tartışmasız bir kavramdır.

¹² Ramsaur da "Üçüncü Ordu'yu kandıran ve ihtilali başlatan gizli kuruluş, Avrupa'daki Jön Türklerle hiçbir ilişkisi olmadığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu içinde kurulmuş olan önceki Jön Türk örgütünün bir devamı da değildi" diyerek bir gerçeğe işaret etmektedir. Ramsaur, a.g.e., s. 113.